

УДК 658.15 (047.36)

Ю. В. Кравчик,
к. е. н., керівник науково-інформаційного відділу,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
Ю. С. Бойко,
магістрант спеціальності "Облік і аудит", Хмельницький кооперативний торговельно-
економічний інститут, м Хмельницький, головний економіст централізованої бухгалтерії
відділу освіти, молоді і спорту Хмельницької РДА

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ЇЇ АНАЛІЗУ

Y. Kravchuk,
Ph.D., head of scientifically-informative department, Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute,
Y. Boiko,
graduate student specialty "Accounting and Auditing" Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute,
main economist of centralized accounting department of Education, Youth and Sports of Khmelnytsky RDA

FEATURES OF THE FINANCIAL STATEMENTS OF TRADING COMPANIES AND THE MOST EFFECTIVE METHODS OF ANALYSIS

Досліджуються методи аналізу та визначається такий, який буде оптимальним за часом, не буде обтяжений зайвими розрахунками, надаватиме обґрунтовані висновки про діяльність підприємства за визначений період, давати можливість прогнозувати фінансовий стан.

The methods of analysis are investigated and such that will be optimal in time, will not be encumbered with the superfluous settling is determined, will give reasonable conclusions about activity of enterprise for certain period, to give an opportunity to forecast the financial state.

Ключові слова: баланс, торговельне підприємство, фінансова звітність, форми звітності, бухгалтерський облік.

Key words: balance, trade enterprise, financial reporting, accounting forms, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід України до ринкової економіки логічно ознаменував появу великої кількості підприємств приватної форми власності. У нашій державі функціонує близько шестидесяти чотирьох тисяч торговельних підприємств, зокрема в Хмельницькій області їх майже дві тисячі. На них зайнято близько двох мільйонів працівників на загальнодержавному рівні і вісімнадцять тисяч осіб в Хмельницькій області. Обсяг реалізованої продукції за 2012 рік склав 1115224,5 млн грн. в країні, 15543,6 млн грн. — в Хмельницькій області, що складає майже півтора процента в структурі торгівлі на державному рівні.

Поява значної кількості підприємств, які займаються одним видом діяльності, зумовлює жорстку конкуренцію між ними. Підприємства проводять аналіз результатів своєї діяльності і моніторинг ре-

зультатів діяльності своїх конкурентів, визначаючи сильні та слабкі сторони власної роботи. Інформація, отримана в результаті проведеного аналізу, повинна максимально точно відображати реальний фінансово-господарський стан підприємства для можливості її використання в управлінні підприємством.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Систематизований аналіз звітності виник у XIX столітті. У формуванні зарубіжних напрямків аналізу фінансової звітності виділяють школи: емпіричних прагматиків — займалась формуванням набору показників, необхідних для аналізу діяльності; школа мультиваріантних аналітиків побудувала систему показників, які характеризують фінансово-господарську діяльність; школа учасників фондового ринку вивчала можливість

Рис. 1. Форми фінансової звітності

використання звітності для прогнозування ефективності інвестування.

У працях "Калькуляція і статистика в господарстві споживчих товариств" (1919 р.), "Бухгалтерія і баланс" (1925 р.) Йогана Шера було обґрунтовано залежність балансу від результатів діяльності підприємства. У дослідженнях Пауля Герстнера "Аналіз балансу" (1926 р.) та "Цікаві випадки бухгалтерської практики" (1926 р.) було сформовано п'ять правил для оцінки пасиву та активу балансу, і одне для оцінки зв'язку між ними.

У Радянському Союзі склались два основні підходи до розуміння фінансового аналізу: аналіз охоплював всі розділи аналітичної роботи (В. В. Ковальов); обмежено сферу фінансового аналізу лише проведенням аналізу фінансової звітності (О.В. Єфримова, А.Д. Шеремет, Є.В. Негашев, Р.С. Сайфулін).

У праці "Аналіз балансу" (1920 р.) П.Н. Худякова пояснено сутність бухгалтерського балансу і виділено методи його аналізу. У праці А.Я. Усачова "Економічний аналіз балансу" (1926 р.) розглядалися питання аналізу промислового виробництва.

Основи проведення аналізу діяльності показників сформовано в праці Д. П. Андріанова "Аналіз господарської діяльності торговельного підприємства" (1939 р.). Підсумок розробок в області аналізу діяльності підприємств містився в праці С. К. Татура "Аналіз господарської діяльності промислових підприємств" (1940 р.).

Вагомий вклад у теорію аналізу господарської діяльності внесли і українські вчені-економісти: І. Я. Франко обґрунтував використання в аналізі рядів динаміки, статистичних методів і методу групування; професор Г. Т. Лещенко одним з перших в Україні написав підручник з аналізу господарської діяльності підприємств.

Сьогодні питання вивчення і аналізу звітності досліджують А. О. Азарова, П. Я. Попович, Н. В. Тарасенко та інші вчені.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Існує декілька десятків методик здійснення аналізу показників діяльності підприємств, проте їх складність полягає у неоднозначному трактуванні отриманих результатів, а інтерпретація залежить від ряду факторів: загальної економічної ситуації в країні, сфери діяльності, особливостей роботи підприємства тощо.

Більшість методів проведення аналізу діяльності складні в обрахунках і тривалі у часі, що ускладнює роботу аналітика. Деякі методи дозволяють оцінити не загальний стан фінансово-господарської діяльності а лише її окремі сторони.

Постає необхідність у виборі такого методу аналізу, який буде оптимальним у часі, не буде обтяжений зайвими розрахунками, надаватиме обґрунтовані висновки про діяльність підприємства за визначений період, давати можливість прогнозувати фінансовий стан.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Інформацію для проведення аналізу діяльності отримують з даних бухгалтерського обліку, який фіксує всі операції, здійснені підприємством з початку його діяльності і до ліквідації. За інформаційну базу аналізу беруться дані фінансової звітності.

Фінансова звітність — це бухгалтерська звітність, яка містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності і рух грошових коштів підприємства за певний звітний період [1]. З 1999 року складання фінансової звітності регулюється Законом України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність". Він визначає Національні стандарти бухгалтерського обліку як нормативно-правові акти, що визначають принципи та методи ведення фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам.

У 2007 році Кабінетом Міністрів України було затверджено стратегію застосування міжнародних стандартів фінансової звітності, зокрема з 2010 року обов'язкове складання фінансової звітності за міжнародними стандартами підприємствами — емітентами, цінні папери яких перебувають на фондовому ринку. У 2011 році Верховна Рада України прийняла зміни до закону "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", відповідно до якого такі підприємства мають складати фінансову звітність за міжнародними стандартами:

- публічні акціонерні товариства, банки, страхові компанії — в 1 січня 2012 року;
- підприємства, які надають фінансові послуги, окрім страхування та пенсійного забезпечення, — з 1 січня 2013 року;
- кредитні спілки — з 1 січня 2014 року;
- підприємства, які здійснюють допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування, а також діяльність з управління активами, — з 1 січня 2014 року.

За національними стандартами фінансової звітності підприємства складають п'ять форм фінансових звітів (рис. 1).

Баланс — це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає його активи, зобов'язання і власний капітал на певну дату [2]. Зміст, форма і порядок розкриття статей балансу регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 2 "Баланс".

Звіт про фінансові результати — звіт про доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства [2]. Складання звіту про фінансові результати регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати".

Звіт про рух грошових коштів — звіт, який відображає надходження і видаток грошових коштів у результаті діяльності підприємства у звітному періоді [2]. Мета, порядок складання і розкриття статей даного звіту регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів".

Звіт про власний капітал — звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду [2]. Складання даного звіту регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 5 "Звіт про власний капітал".

Примітки до фінансових звітів — сукупність показників і пояснень, яка забезпечує деталізацію і обґрунтованість статей фінансових звітів, а також інформація, розкриття якої передбачено відповідними положеннями (стандартами) [2]. Порядок розкриття інформації у примітках до фінансових звітів регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах".

Основними відмінностями між складанням звітності за національними і міжнародними стандартами є [4]:

- обрахування певних статей звітів: визнання додаткових активів і зобов'язань; невизнання певних активів і зобов'язань, які враховувались за національними стандартами; перекласифікація деяких статей;
- зміна складу фінансової звітності (рис. 2);
- звітна дата (дата для фінансової звітності за міжнародними стандартами перестає бути фіксованою);
- грошовий вимірник (нова звітність може складатись як в грошовій одиниці України, так і в будь-якій іншій валюті);

— подання додаткової інформації (підприємства мають подавати фінансовий огляд: пояснення основних характеристики фінансових результатів та фінансового стану підприємства, ситуації невизначеності.

Передбачається, що застосування міжнародних стандартів забезпечить підвищення інвестиційної привабливості національної економіки, стимулювання надходження іноземних інвестицій, посилення захист прав власності та інтересів акціонерів, інвесторів і кредиторів.

Проте перехід лише частини українських підприємств на міжнародні стандарти складання звітності не враховує таку характеристику звітності, як порівнянність.

Міжнародна практика розробила значну кількість методів аналізу фінансової звітності, які дозволяють проводити аналіз показників звітності. Основними базовими системами аналізу звітності є такі [6, с. 38]:

1) читання звітності — вивчення показників фінансових звітів для визначення майнового стану підприємства, інвестицій, джерел фінансування власного капіталу;

2) горизонтальний аналіз — визначення абсолютних і відносних змін величин показників фінансової звітності підприємства;

3) вертикальний аналіз — визначення питомої ваги окремих статей у загальному підсумку балансу;

4) трендовий аналіз — порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тенденції динаміки показників;

5) розрахунок фінансових коефіцієнтів — вивчення рівня і динаміки відносних показників фінансового стану, які розраховуються як відношення величин показників звітності, порівнюючи їх з базовими даними;

6) порівняльний аналіз — аналіз зведених показників звітності за окремими показниками підприємства та його філій; міжгосподарський аналіз показників фірми порівняно з показниками конкурентів;

7. Факторний аналіз — виявлення причин зміни фінансових показників, визначення впливу факторів на зміну показника, який аналізують.

У фінансовому аналізі використовують моделі, які дають змогу виявити структуру основних та опосередкованих фінансових показників та взаємозв'язків між ними. [9, с. 78] (рис. 3).

Виділяють формалізовані і неформалізовані методи фінансового аналізу (табл. 1). Неформалізовані будуються на логічних аналітичних процедурах, їх вважають суб'єктивними, через вагоме значення у їх використанні досвіду, інтуїції, рівня підготовки аналітика. Формалізовані методи аналізу передбачають визначення аналітичних залежностей [10, с. 86].

Дані методи використовують у комплексі. Вибір набору методів здійснення аналізу залежить від мети його проведення.

На основі здійснених нами досліджень аналізу літератури, найефективнішим для здійснення оцінки діяльності підприємства, на нашу думку, є експрес-аналіз. Його метою є наочна, проста за виконанням оцінка фінансового добробуту і динаміки розвитку підприємства, яка займає короткий проміжок часу [8, с. 65].

Методика експрес-аналізу звітності передбачає аналіз ресурсів і їх структури, результатів господарювання, ефективного використання власних і залучених коштів. Такий аналіз полягає у визначенні невели-

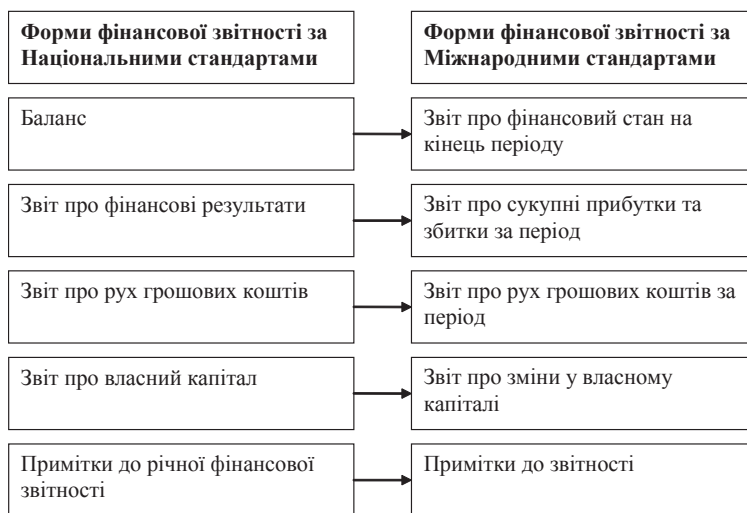

Рис. 2. Склад фінансової звітності за національними і міжнародними стандартами

кої кількості істотних, але не важких в обчисленні показників і дослідження їх динаміки.

Аналіз проводиться в три етапи: підготовчий; попередній огляд звітності; аналіз звітності. Інформаційною базою для аналізу в основному виступають дані балансу підприємства [5, с. 89].

Перший етап полягає в перевірці готовності до читання балансу. Для цього проводиться арифметична перевірка за формальними ознаками і по суті. На даному етапі перевіряють правильність заповнення граф, наявність всіх необхідних реквізитів, підписи відповідальних осіб, наявність всіх необхідних форм і додатків, перевірка підсумків балансу і всіх проміжних підсумків.

На другому етапі ознайомлюються з поясненням до балансу, оцінюють тенденції основних показників діяльності, зміни майнового і фінансового стану підприємства.

Третій етап є основним в проведенні експрес-аналізу. Це безпосередній аналіз балансу і інших форм звітності. На цьому етапі здійснюється розрахунок коефіцієнтів, які характеризують фінансовий стан підприємства.

Усі показники, які характеризують фінансово-господарську діяльність поділяють на дві групи [7, с. 55]:

1) показники оцінки стану і динаміки економічного потенціалу підприємства;

2) показники оцінки результативності фінансово-господарської діяльності підприємства.

Для кожної групи розраховують певні коефіцієнти (табл. 2).

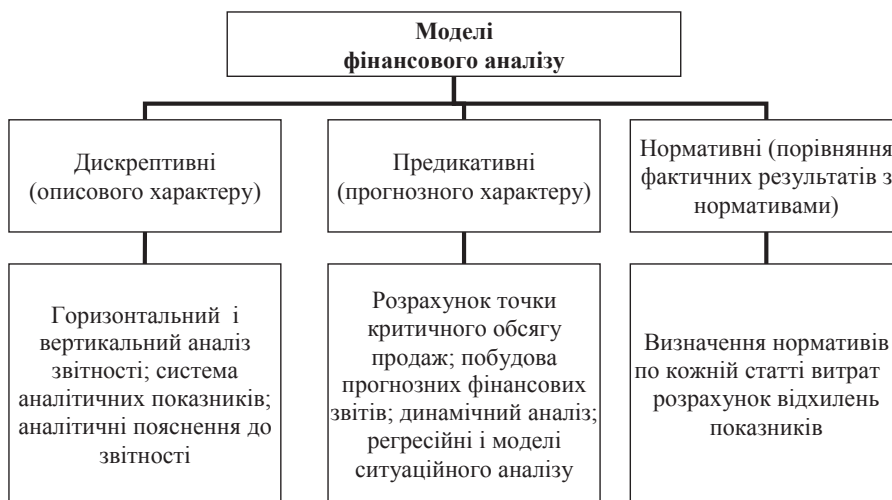

Рис. 3. Характеристика основних моделей фінансового аналізу

Таблиця 1. Характеристика неформалізованих і формалізованих методів аналізу

Назва методу	Загальні характеристики	Переваги і недоліки
НЕФОРМАЛІЗОВАНІ МЕТОДИ		
Порівняння	Виявлення тенденцій і закономірностей розвитку підприємства, яке досліджується.	<p><i>Переваги:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - економія методів; - простота проведення; - економія часу проведення. <p><i>Недоліки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ненадійність отриманих результатів; - неналежне математичне обґрунтування; - нехтування певними економічними законами.
Побудова аналітичних таблиць	Процес систематизації вхідних даних, проведення аналітичних розрахунків і оформлення результатів аналізу.	
Графічний метод	Полягає в побудові графіків і діаграм за даними аналітичних таблиць.	
Метод деталізації	Розкладання загальних показників на складові. Проводиться аналіз показників, деталізованих за періодом проведення, а також за місцями здійснення.	
Метод експертних оцінок	Ґрунтується на припущенні, що на основі думок експертів можна побудувати адекватну модель майбутнього розвитку об'єкта прогнозування.	
Морфологічний аналіз	Систематизоване визначення найбільшого показника. Пошук всіх варіантів вирішення завдання або реалізації певної операції шляхом комбінування елементів системи або їх ознак.	
Метод мозкового штурму	Спосіб колективного вирішення завдання або проблеми шляхом генерування ідей всіма членами колективу і подальшого їх розгляду і розвитку.	
Метод сценаріїв	Процес складання документу, який містить аналіз проблеми, перспективи її вирішення або розвитку.	
Імітаційне моделювання	Моделювання виробничого процесу шляхом побудови схеми і проведення імітації з використанням випадкових чисел, що допомагає визначити певний ризик діяльності	
ФОРМАЛІЗОВАНІ МЕТОДИ		
<i>Традиційні методи економічної статистики</i>		
Метод середніх величин	Полягає в заміні індивідуальних значень ознаки середньою величиною, яка характеризує всю сукупність явищ.	<p><i>Переваги:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - економія часу; - низька трудомісткість; <p><i>Недоліки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - неточність отриманих даних.
Метод групування даних	Розподіл сукупності даних на групи з метою вивчення її структури або зв'язків між компонентами.	
Елементарні методи обробки розрахункових даних	Визначає величини, які характеризують ряд значень цілого і величини, що описують відмінності між складовими сукупності.	
Індексний метод	Порівняння фактичних показників з плановими в динаміці і просторі.	
<i>Класичні методи</i>		
Балансовий метод	Використовується при вивченні відношення двох груп взаємопов'язаних показників, підсумки яких мають бути однаковими.	<p><i>Переваги:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - можливість встановити вплив окремого фактора на всю структуру; - визначення взаємодії окремих факторів між собою. <p><i>Недоліки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - складність обрахунку; - нехтування природою економічних явищ.
Факторний аналіз	Полягає в розподілі приросту результативного показника, обумовленого загальним впливом або вимірювання факторних ознак на суму одиничних приростів результативного показника.	
Метод ланцюгових підстановок	Метод послідовного ізолювання факторів. Визначає вплив факторів на зміну результативного показника при вивченні функціональних залежностей.	
Арифметичних різниць	Прямий підрахунок впливу кожного з факторів на зміну загального показника.	
Диференційний метод	Встановлення відмінностей між впливом факторів і їх розподіл між собою	
Інтегральний метод	Розвиток диференційного. Полягає в повному розподілі факторів, і виключенням необхідності встановлювати послідовність дії факторів.	
Логарифмічний	Полягає у встановленні послідовності дії факторів на результативний показник. ґрунтується на тому, що між індексами зміни показників зберігається та сама залежність, що і між самими показниками.	
Метод прогнозування на основі пропорційних залежностей	Полягає в ідентифікації показника, який є найбільш важливим з позиції діяльності компанії, який зміг би бути використаний як базовий при обрахунку прогнозних значень інших показників.	
<i>Математично-статистичні методи вивчення зв'язків</i>		
Кореляційний аналіз	Встановлення зв'язку і вимірювання тісноти між факторами досліджуваного явища, які можна вважати випадковими і вибраними з сукупності.	<p><i>Переваги:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - економія; - можливість здійснення прогнозування. <p><i>Недоліки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - складність обрахунків; - необхідність аналізу великої кількості даних.
Регресійний аналіз	Встановлення аналітичної залежності між досліджуваними ознаками. Визначається знаходження між результативним показником і незалежними факторами.	
Кластерний аналіз	Групування сукупності, елементи якої характеризуються великою кількістю ознак.	

Таблиця 2. Показники фінансово-господарської діяльності підприємства

Група 1. Показники стану і динаміки економічного потенціалу	Група 2. Показники оцінки результативності фінансово-господарської діяльності
1. Оцінка майнового стану: - сума господарських засобів у розпорядженні підприємства (підсумок балансу); - вартість основних засобів; - коефіцієнт зносу основних засобів (знос основних засобів/вартість основних засобів).	1. Оцінка прибутковості: - сума прибутку (зі Звіту про фінансові результати); - рентабельність продажу продукції (прибуток від реалізації / затрати на закупівлю продукції).
2. Оцінка фінансового стану: - власні засоби підприємства (власний капітал + довгострокові зобов'язання – основні засоби – інші необоротні активи); - коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів (залучений капітал / власний капітал); - коефіцієнт покриття (поточні активи / поточні зобов'язання).	2. Оцінка динамічності: - темпи зростання виручки від реалізації (зі Звіту про фінансові результати); - темпи зростання прибутку (зі Звіту про фінансові результати).
3. Наявність в балансі «хворих» статей: - збитків; - кредитів і позик, які вчасно не погашені.	3. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу: - визначення рентабельності активів (балансовий прибуток / середній власний капітал).
	4. Оцінка ринкової та інвестиційної активності: - цінність акції (ринкова ціна акції / дохід від неї); - рентабельність акції (дивіденди по акції / ринкова ціна акції).

Таблиця 3. Система таблиць, які містять інформацію про підприємство

№	Назва таблиці	Показники, які містить таблиця
1.	Господарські засоби підприємства та їх структура	Величина господарських засобів
		Основні засоби
		Нематеріальні активи
		Оборотні засоби
2.	Основні засоби підприємства та їх структура	Вартість основних фондів
		Частка орендованих основних засобів
		Коефіцієнт зносу
		Коефіцієнт оновлення
3.	Структура і динаміка оборотних засобів	Підсумок розділу II і III балансу
		Величина власних оборотних засобів
		Частка власних оборотних засобів в покритті товарних запасів
4.	Результати фінансово-господарської діяльності підприємства	Прибуток
		Рентабельність
		Рівень витрат обертання
		Фондовіддача
		Показник оборотності
5.	Ефективність використання фінансових ресурсів	Загальна кількість фінансових ресурсів
		Кількість власних ресурсів
		Кількість залучених ресурсів
		Рентабельність авансованого капіталу
		Рентабельність власного капіталу

Експрес-аналіз показників здійснюється в динаміці, розраховуються і визначаються темпи зміни всіх показників. Дані значення аналізуються також і при проведенні більш змістовного аналізу фінансового стану.

При аналізі зазвичай використовують послідовність взаємопов'язаних і не складних, по структурі та кількості показників, таблиць (табл. 3).

Результати проведеного аналізу оформляють по-різному: у формі послідовності показників, текстового звіту або системи таблиць.

Бюджетні установи і організації при аналізі фінансово-господарської діяльності використовують наказ

Міністерства Фінансів України "Про затвердження методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектора економіки" від 14.02.2006 року №170. Цей наказ визначає основні складові фінансового аналізу діяльності підприємства:

- горизонтальний фінансовий аналіз;
- вертикальний фінансовий аналіз;
- порівняльний фінансовий аналіз;
- аналіз фінансових коефіцієнтів (платоспроможності, оцінки оборотності активів, фінансової стабільності підприємства тощо).

Усі інші підприємства, установи і організації при аналізі діяльності можуть використовувати ті методи, які вони вважають доцільними в своїй галузі.

ВИСНОВКИ

Вибір певного методу проведення аналізу діяльності підприємства залежить від мети його проведення. У результаті проведення дослідження запропоновано найбільш ефективну, на думку дослідників, методику проведення аналізу діяльності підприємства — експрес-аналіз. Переваги методу: дає комплексну оцінку результатів діяльності; займає короткі проміжки часу; не обтяжений розрахунками; дає можливість розрахувати прогностичні показники.

Підходить торговельним підприємствам різних форм власності. Адаптований для проведення як на підприємствах, що складають звітність за національними, так і міжнародними стандартами.

Перспективи подальшого дослідження з проблеми: Процес стандартизації фінансової звітності в Україні.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" (від 16. 07. 1999 р. № 996) // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 40. — С. 365.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" (від 31. 03. 1999 р. № 87) // Бухгалтерський облік і аудит. — 1999. — № 6. — С. 30—37.
3. Азарова А.О. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства: монографія / А.О. Азарова, О.В. Рузакова. — Вінниця: ВНТУ, 2010. — 172 с.
4. Перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності / Ольга Михайлик // Круглий стіл. — 2006. — № 12. — С. 5—7.
5. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник / П.Я. Попович. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — 365 с.
6. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз: навчальний посібник. — 3-тє видання, виправлене і доповнене / Н.В. Тарасенко. — Львів: "Магнолія плюс", 2005. — 344 с.
7. Татур С.К. Анализ хозяйственной деятельности промышленных предприятий / С.К. Татур. — М.: "Правда", 1940. — 132 с.
8. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфуліна, Е.В. Негашев. — М.: "Инфра-М", 2000. — 208 с.
9. Шеремет А.Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А.Д. Шеремет. — М.: "Инфра — М.", 2007. — 416 с.
10. Шерр И.Ф. Бухгалтерия и баланс. — 2-е издание / И.Ф. Шерр. — М.: Экономическая жизнь, 1925. — 576 с.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2013 р.